

TESEV DEĞERLENDİRME NOTLARI

Kadın Kooperatifleri ve Belediyelerin “Kurumsal” İlişkileri

TESEV Değerlendirme Notları TESEV’in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Bahar Yalçın

2011 Yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden mezun olan Bahar Yalçın, aynı Üniversitede Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalında yüksek lisans yapmıştır. 2014 Yılı yerel yönetim seçimlerinde CHP Kadıköy meclis üyesi olarak seçilen Yalçın, 2016-2019 yılları arasında Kadıköy Belediye Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüş; kamusal alanın kullanım şekilleri, kentsel topluluklar, kadın kooperatifleri, toplumsal eşitlik politikaları ve bütçe yansımaları konularına yoğunlaşmıştır. Şu anda Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı’nda proje koordinatörü olarak çalışmaktadır.

Kooperatif ve belediye ilişkileri 2019 seçim sürecinde faaliyet planlamalarında sıkça dile getirildi. Kooperatifler, hem ekonomik krize ve sağlıklı gıdaya erişime bir çözüm getirmesi bakımından hem de yerinde üretimin ve dayanışmacı yaklaşımların benimsenmesinin bir göstergesi olarak öne çıktı. Kadın kooperatifleri, kadın istihdamına yönelik çözümler getirdiği için belediyelerin sosyal politikaları açısından kritik bir önem taşımaya başladı. Bu yazıda, kadın kooperatifleri ile belediyeler arasındaki iş birliklerinin altın bir formülü olmadığı ve iş birliği yapıyor olmanın kooperatiflerin özerkliğine tek başına tehdit oluşturmayacağı düşüncelerinden hareketle, önemli olanın her iki taraf açısından birbirini geliştiren ve kamusal yararı hedefleyen kurumsal ilişkilerin kurulması olduğunun üzerinde duracağım.

Kadın Kooperatifleri

Kadın kooperatifi kadınlar tarafından ve kadınlar için kurulmuş kooperatiflerdir. Kadın kooperatifleri yalnızca ekonomik veya sosyal amaçlarla bir araya gelmiş kurumsal yapılar değildir. Kadın kooperatifleri, her iki amacı da bünyesinde barındırmakla beraber, kadınların ekonomik olarak güçlenmesini sağlarken geliştirdiği dayanışma duygusu ile bulunduğu yerelde kadınlar adına gündem oluşturuyor, kadınların çalışma koşullarını iyileştiriyor ve uygun hizmeti üretiyor. Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği, kadın kooperatiflerini “ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır” şeklinde tanımlıyor. İtalya, İsveç ve diğer Avrupa ülkelerinde örnekleri bulunan sosyal kooperatiflerin tanımıyla örtüşen bu tanım, “kadınlar tarafından kadınlar için” anlayışını temel alıyor.

Kadın Kooperatifleri ile Belediyeler Neden ve Nasıl İş Birliği Yapar?

Son dönemde kadın kooperatiflerine yöneltilen eleştirilerden biri, bu kooperatiflerin ev içi hizmetlere odaklanarak kadınlara yüklenen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği iddiasıdır. Oysa ben, bu eleştirinin kendisinin, ev içi hizmetleri ve kadın emeğini küçümsemek ve ekonomideki yerini değersizleştirmek yoluyla toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiğini düşünüyorum. Bu noktada, ekonomide ciddi bir yer kaplamasına rağmen ev içi hizmetlerin kadınlara yüklenmesi sorununun, bu işlerin niteliğinden çok kadının emeğinin görünür olmamasıyla ilgili olduğunu belirtmek gerekiyor. Evde bakım (yaşlı, çocuk, engelli) hizmetlerini “doğal” bir sorumluluk olarak üstlenen bir kadın aile üyesinin olmadığı durumda bu bakımın maliyeti oldukça yüksek. Kamu hizmeti kapsamında olması gereken bu hizmetler ya kadınlar tarafından gerçekleştiriliyor ya da satın alınıyor. Yoksulluğun kadın üzerindeki etkisinin erkeğe göre çok daha baskın olduğunu göz önünde bulundurursak, gelişmiş bir kamu hizmeti olmadığı takdirde geliri olmayan kadınlar için bakım hizmetinin, bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan eğitilmiş kadınların da yine bakım hizmetlerinin kamu hizmeti olmaması ya da kültürel kodlardan kaynaklanan sebeplerle uzun süre iş hayatında kalamadıklarını ve ev içinde üretilen hizmetlere yöneldiklerini görüyoruz. Ev içi emekçisi kadınlar, bildikleri ve hâlihazırda yaptıkları bir şeyle ekonomik hayata atılıyor, geleneksel görünen alanlarda da iyi örnekler ortaya koyuyor, işin ölçeğini büyütüyor, daha fazla kadını dâhil ederek gelir elde etmelerini sağlıyor ve kamusal bir hizmet üretiyorlar.

Öncelikle kadın kooperatifleri tanımından hareket edersek, kadın kooperatifi – belediye iş birliğinin, belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin doğal bir neticesi olarak ortaya çıkması gerektiği sonucuna varırız. Kadınların bir araya gelme amaçlarının temelinde, toplumun diğer yarısı ile eşit ekonomik ve sosyal imkânlar kavuşamamaları yer alıyor. Dolayısıyla belediyeler için kadın kooperatifleri ile iş birliği yapmak, bulunduğu kentteki kadınların yaşamlarına temas etmek, hizmetleri onların lehine planlamak anlamına gelmektedir diyebiliriz. Kadınların sosyal ve ekonomik imkânlarının kısıtlanmasında geçerli olan faktörlerin tamamının kadınların kooperatif kurma sürecinde ve bu kooperatiflerin işleyişinde de geçerli olduğu düşünüldüğünde, kadın kooperatiflerinin kamu kurumları tarafından desteklenmesi konusunda bir beklenti olması normaldir.

Bu ilişkinin “nasıl” kısmını cevaplarsak; yasal çerçevede, bu iş birliklerinin hemşeri hukuku yani belediyelerin mahalli müşterek ihtiyaçlara cevap üretme sorumluluğuna ve belediye meclisine verilen protokol yapma yetkisine dayanılarak gerçekleştirilebileceğini görüyoruz. Protokol dayanağı olarak, yakın bir zamanda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılmış olan ve kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesini hedefleyen protokol önemlidir. Bu iş birliği protokolleri ile bugüne kadar yapılmış somut çalışmalara bakarsak, işletilmek üzere alanların tahsis edilmesi, bakım hizmetlerinin (yuva ve evde bakım) ortak üretilmesi, kadın kooperatiflerinin oyun odaları ya da gündüz bakım evi gibi mahalli ihtiyaçlara cevap vermesi, eğitim hizmetleri alınması gibi birçok alanda farklı örneklerin var olduğunu görüyoruz. Bunların yanı sıra, kuruluş aşamasından itibaren eğitim, danışmanlık, teknik ve uzmanlık destekleri belediyeler tarafından sağlanabilir.

Belediyeler tarafından verilen bu desteklerin kooperatiflerin iş hacmini genişletmesinde ve kuruluşlarının desteklenmesindeki önemi yadsınamaz. Ancak başta belirtildiği üzere bir kesim, bu desteklerin kadınlara kolaylık sağlarken aslında onları serbest piyasa koşulları içerisinde var olmaları için vermeleri gereken mücadeleden uzaklaştırdığını ve zamanla yaratılan bu konforun bağımlılık ilişkisi yarattığını iddia ediyor. Bu iddiada kişisel olarak katıldığım pek çok nokta olmakla birlikte, bunun belediyelerin örgütlenmeyi desteklemek ve pazara erişimini kolaylaştırmak anlamındaki sorumluluğunu ortadan kaldıracak bir boyutta ele alınmaması gerektiğini düşünüyorum. Esas sorgulanması gereken ilişkinin kurulma şekli ve güçlendirme düşüncesinden uzaklaşması olmalıdır. Bunu daha somutlaştırmak adına bir deneyim aktarımı ile devam etmek istiyorum.

Kadıköy'den Bir Deneyim Aktarımı: Potlaç

Kadıköy Belediyesi'nde başkan yardımcılığı yaptığım süreçte, belediye içinde yürütülen bir çalışma ile "Potlaç" adını verdiğimiz bir kadın dayanışma ağı kuruldu ve dönem içerisinde bu yapı kooperatifleşti. Bunun belediye tarafından hangi mekanizmalar ile desteklendiği konusuna adım adım bakarsak;

- İlçe için kadınların, kadın örgütü temsilcilerinin, belediye bürokratlarının ve kadın meclis üyelerinin katılımı ile bir yerel eşitlik eylem planı hazırlandı ve bu plan kapsamında kadınların ürettiklerini satacakları bir alanın ve bir sistemin oluşturulmasına karar verildi.

- Belediye yöneticileri, çalışanları, kent konseyi kadın meclisi üyeleri ve Kadıköy Belediye Meclisinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği komisyonunun üyeleri bir araya gelerek çalışmanın prensiplerini belirlediler. Bu çalışmaya eşya değiş tokuşu anlamına gelen ve bir Kızılderili geleneği olan "Potlaç" ismi verildi.

- Bu çalışma grubu ile kadınların projeye dâhil olma koşulları (Kadıköy'de ikamet etmesi, kendi üretimi olması, kadın olması), stantların nerede ve hangi günler açık olacağı (Moda'da, cuma, cumartesi ve pazar günleri), ilkeleri (her kadının standının başında kendi duracağı ve kendi ürünlerini satacağı, rotasyon sistemi ile her kadına eşit stant açma hakkı verileceği, her hafta iki kadın sivil toplum kuruluşunun stant açacağı) belirlendi.

- Mayıs 2016'da açık çağrı yapılarak bu sisteme dâhil olmak isteyen yaklaşık 120 kadın ile toplantı yapıldı ve işleyiş ile ilgili bazı düzenlemeler (rotasyon sisteminin işleme şekli, açılış kapanış saatleri vb. gibi) bu toplantıda kadınlarla birlikte belirlendi. Belediyenin saha organizasyonu için sorumlu bir personel belirleyeceğini ancak uzun vadede kadınların kendi kendilerini organize edecekleri bir sistemin kurulabilmesinin amaçlandığı belirtildi.

- Bir diğer önemli nokta da bu projenin bizim açımızdankadınların, bir arayagelerek dayanışmaları, örgütlenmelerinin zeminin yaratılması ve farklı ihtiyaçlarını belediyeye iletebilmeleri için bir kanal oluşturulmasıydı.

- Sahanın yürütülmesinde kadınların her talebinin cevaplandırılması gibi bir sorumluluğu üzerimize almayacağımızı net olarak belirttik. Kadınların bu projede hizmet alan değil hizmet üreten olduğunun, yaşanan sorunlara kendi üretecekleri çözümlerin çok daha uzun erimli olacağını bilincindeydik. Kendilerinin çözüm üretmeleri ve uygulamaları, bir araya gelmelerinin temelini oluşturdu.

- Kadın STK'larının alanda bulunması kadınlarla iletişimlerinin güçlendirilmesini hedefliyordu.

- Süreçte, bir dükkân tahsisi yapılarak, projeye dâhil olan kadınlardan vergi muafiyeti belgesine sahip olanlarının (başka bir işte çalışmıyor ve evde üretim gerçekleştiriyorsa alabildikleri bir belge) ürünleri, dükkâna yerleştirilerek kâr payı alınmaksızın belediyenin görevlendirdiği bir satış sorumlusu kontrolünde satışa sunuldu. Zaman içinde kadınların dükkânın işleyişinden sorumlu olması teşvik edildi ve kadınlar çalışma grupları oluşturarak dükkânı yönetmeye başladılar.

- Sahada sürekli olarak gözlem yapan ve uygulama adımlarında birlikte strateji belirlediğimiz meslek elemanı arkadaşların ve toplumsal eşitlik biriminin gözlemleri kadınların sadece satış yaparak bir araya gelmelerinin kurulan ilişkileri derinleştirmede yönünde oldu. Bu sebeple odak grup görüşmeleri ile kadınların beklentileri, kooperatifleşmek konusunda bir isteklerinin olup olmadığı, gelecek beklentileri değerlendirildi.

- Kooperatifleşmek ya da diğer kadınlar ile birlikte yürüttüğü işi geliştirmek konusunda bir istekte bulunan kadınlar için, belediye olarak Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'yla (KEDV) yaptığımız protokol uyarınca kooperatifleşme eğitimleri düzenlendi.

- Proje başlangıcından itibaren tüm kadınlarla iki ayda bir tüm katılımcılara açık toplantılar düzenlendi ve bu toplantılarda bahsedilen çalışmalar ile ilgili bilgiler verildi, görüş alındı, hangi eğitimleri almak istedikleri konusunda ve genel talepleri ile ilgili anketler yapıldı. Bu talepler doğrultusunda kooperatifleşme eğitiminin yanı sıra ürün geliştirme, finansal okur-yazarlık, sosyal medya, marka oluşturma vb. konularda eğitimler verildi ve Suadiye Sanat Atölyelerinden ücreti belediye tarafından karşılanan kurslara katılmaları sağlandı.

- İki ayda bir düzenlenen toplantıların (2de1 toplantıları) her birinde "Potlaç"ın temelinde kadınların birbirleriyle dayanışması olduğu, kadınların birbirini suçlayacakları, rekabeti ön plana çıkaracakları yaklaşımların bu işin felsefesine uygun olmadığı, önemli olanın kadınların yapılan çalışmaları birlikte sahiplenmesi ve daha fazla kadına ulaşmaya çalışması olduğu vurgulandı. Özellikle kalabalıklaşmanın stant kullanımında uzun kuyruğa sebep olacağı, dükkâna daha az ürün bırakmalarına neden olduğu yönünde şikayetler geldiği zaman kalabalıklaşmanın projenin gücünü ve bilinirliğini arttıracığı, bu gücün yeni satış kanalları oluşturacağı, kadınlar örgütlendiği ve kendileri bir tüzel kişilik olmaya karar verdikleri takdirde daha fazla satış kanalına ulaşabilecekleri vurgulandı.

- Sürecin devamında yine yapılan izlemeler sonucunda ortaya çıkan bir değerlendirme de kadınların sadece satış yapılan alanlarda sosyalleşmelerinin, birlikte hareket etmeleri için uygun bir zemin oluşturmadığı yönünde oldu. Bu sebeple, satışın olmadığı, kendilerinin programlayacakları bir atölye açıldı. Eğitimler ve buluşmalar bu atölyede yapıldı. Kadınlar burada ortak üretimler gerçekleştirmeye başladı.

- Projenin üçüncü senesinde saha organizasyonu, atölyeyi aktif olarak kullanan ve kooperatifleşme yönünde talepleri bulunan kadınlara devredildi. Böylelikle kooperatif girişiminde bulunan kadınların birbirini daha iyi tanması ve güvene dayalı ilişkilerin oluşması desteklendi.

- Şubat 2019'a gelindiğinde aktif olarak sorumluluk alan kadın grupları kooperatifleşti. Avukatlarını, mali müşavirlerini kendileri buldular, işlemlerini kendileri yürüttüler ve belediyeden herhangi bir kişi ya da belediye tüzel kişiliği kooperatif ortağı olmadı.

- Kooperatifleşme sonrasında Mart 2019'da Bağdat Caddesi üzerinde bulunan ve belediyeye ait 7 dükkânın kooperatife tahsis edilmesi ile ilgili bir işbirliği protokolü imzalandı. Bu sırada Potlaç ağına dâhil olan kadın sayısı 1000'i aşmıştı.

Tüm bu süreçte belediye tarafında yaptığımız çalışma bir "örgütlenme" den çok "örgütlenmelerinin" desteklenmesi yönünde oldu. Çalışmanın bir dayanışma ağı olması, her adımında kadınları güçlendirmesi, şeffaf işlemesi ve nasıl bir örgütlenme oluşturacakları konusunda (kooperatif, dernek vs.) her hangi bir yönlendirme yapılmaması ancak örgütlü olmalarının desteklenmesi, kişiye özel kararlar alınmaması temel ilkelerimizdi. Bunlardan taviz vermedik ancak uygulamaya dair konular yüzlerce kadının katıldığı saatler süren toplantılarda alındı ve herkes tarafından benimsendi.

Mart 2019'da Kadıköy Belediyesi'nin yönetimi değişti. Aykurt Nuhoglu yeniden başkan aday olarak CHP genel merkezi tarafından aday gösterilmedi ve ben de yeniden meclis üyesi olmadım. Dolayısıyla Potlaç'ın hikâyesi burada benim için bitiyor ancak belediyeden kurumsal olarak bağımsız, ayrı bir tüzel kişilik olarak ve kadınların kendi rızaları ile kurulan Potlaç Kooperatifi'nin hikâyesi yeni başlıyor. Onun güçlenerek devam etmesi, kadın dayanışmasına ve örgütlenmesine olan inancı arttıracaktır.

Kurumsal İlişkinin Önemi

Anlatılan deneyim, belediye ile kadın kooperatifinin ilişkisinin, kooperatifin kurulma sürecinden itibaren başladığını ancak bu ilişkinin “kurucu” olma iddiası ile değil bu kuruluşa zemin yaratma iddiasıyla hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu sebeple de belediye desteğinin ya da belediyelerin kooperatif kurulma süreçlerinde aktif rol oynamasının sonucunun zorunlu olarak bir bağımlılık ilişkisine döneceğini ileri sürmenin yanlış olacağını düşünüyorum. Belediyelerin, kadınların cesaretlendirilmesinde, bir araya gelmelerinde, yeni iş fikirleri oluşturmalarında ve pazara erişimlerinde hem çok büyük rolü hem de sorumluluğu olduğunu unutmamak gerekir.

Bu desteğin, müdahaleye ve bağımlılığa dönüşmemesi öncelikle iki tarafın da demokrasiyi ve kurumsal iş birliğini içselleştirmesine, ikinci olarak da bu kurumsal ilişkinin mekanizmalarını oluşturarak birbiri üzerinden güçlenmek yerine birbirini güçlendirmesine bağlı. İş birliği konularında yaşanan sorunlar düşünüldüğünde akla ilk gelen yasal sınırlılıklar olsa da daha önemli olanın kültürel olarak hak temelli ilişkiler kurmakta yaşanan zorluk olduğunu düşünüyorum. Bu zafiyeti destek verenin himayeci, destek alanın da teslimiyetçi davranmaya başlaması olarak tarif edebiliriz. Oysa kooperatifçiliğin doğası ast-üst ilişkisini reddederek ortak karar almayı gerektiriyor. Kooperatif ortaklarının kararları ortak almak konusunda pasifleştikleri durumlarda kadınlar, sorumluluğu da paylaşmayarak, ortaktan çok ücretli çalışan pozisyonuna gelebiliyor.

Sorumluluk ve yetkinin belediyelerde olmasının en yıkıcı etkisi kendini, belediyelerin yönetim değişikliklerinde gösteriyor. Siyasi parti fark etmeksizin ülkemizde kurumsal devamlılığa önem verilmemesi ve siyasilerin kendileri ile anılan işleri hayata geçirme hevesinin pek çok zaman kurumsal devamlılıkları yok etmesi bu duruma sebep olabiliyor. Bu kurumsal devamlılığın sağlanmasında yerel yöneticilerin öncelikle kooperatifçiliğe inanması ve başarıyı kendi güdümlerinde kurumlar yaratmakta değil, güçlü kurumlar yaratmakta araması önemli.

Sonuç olarak, kadın kooperatifleri ve belediyeler arasındaki ilişkileri, niteliklerine ve hedeflerine bakarak değerlendirmek gerekiyor. Bu ilişkiyi, kişilere endeksleyen ve kişisel başarıya odaklayan yaklaşımlar; ne kooperatifçiliğin gelişmesine hizmet edebilir ne de kamu kurumu olarak davranmanın etiği ile bağdaşır. Ancak ortak yapılacak iş ya da ortaya çıkacak kamusal hizmet üzerinden tanımlanan ilişkiler karşılıklı öğrenme sürecini hızlandırır. Aynı zamanda kooperatifler ile belediyelerin ortak çalışmaları toplumda kamusal hizmetin yaygınlaşmasına ve demokratik bir yönetim şeklinin benimsenmesine önemli katkılar sağlayabilir.

Atf Önerisi: Bahar Yalçın, 2019, Kadın Kooperatifleri ve Belediyelerin “Kurumsal” İlişkileri, TESEV Değerlendirme Notları, <https://www.tesev.org.tr/tr/research/kadin-kooperatifleri-ve-belediyelerin-kurumsal-iliskileri/>

Copyright © Aralık 2019 Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz. Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne teşekkür eder.